

УДК 347.958

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ВИКЛЮЧНОЇ ПІДСУДНОСТІ SOME ASPECTS OF APPLICATION RULES IN EXCLUSIVE JURISDICTION

Василина Н.В.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті аналізуються питання визначення виключної підсудності, зокрема при поданні позову про надання додаткового строку для прийняття спадщини. Автором обґрунтовується позиція важливості дотримання принципу диспозитивності при вирішенні судом питання щодо визнання спадкоємця таким, що пропустив строк для прийняття спадщини з поважних причин та надання додаткового строку для прийняття ним спадщини. Вирішуючи питання про надання додаткового строку для прийняття спадщини, судами не можуть одночасно вирішуватися вимоги щодо визнання права власності на частку в спадщині.

Ключові слова: рішення суду, виключна підсудність, додатковий строк для прийняття спадщини, альтернативна підсудність, загальна підсудність.

В статье анализируются вопросы применения правил исключительной подсудности, в том числе при подаче иска о представлении дополнительного срока на принятие наследства. Автором обосновывается позиция необходимости соблюдения принципа диспозитивности при рассмотрении судом вопросов, связанных с принятием наследства наследником, который пропустил срок по уважительной причине. При разрешении вопросов о предоставлении дополнительного срока для принятия наследства суды не могут одновременно рассматривать требования о признании права собственности на наследство.

Ключевые слова: решение суда, исключительная подсудность, дополнительный срок для принятия наследства, альтернативная подсудность, общая подсудность.

It is analyzed questions about application of the rules of exclusive jurisdiction including submitting a claim for furnishing additional time to accept the inheritance in the article. The author justifies the position of observance the principle of optionality when a court considers the issues related to the recognition of the inheritance heir, who has missed the deadline for acceptance of inheritance for a good reason. In resolving the issue of granting an additional period for acceptance of inheritance courts can't simultaneously consider the requirements for recognition of ownership of the inheritance.

Key words: the court's decision, exclusive jurisdiction, an additional term for the inheritance, an alternative jurisdiction, general jurisdiction.

Правильне визначення підсудності розгляду цивільних справ має суттєве значення для забезпечення принципу доступності правосуддя. Ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року привнесла у національне законодавство нове сприйняття та розуміння, зокрема принципу доступності до суду.

Актуальність застосування міжнародно-правових норм судами України є очевидною, оскільки це значно розширює нормативно-правову базу з точки зору її тлумачення та безпосереднього застосування щодо конкретних правовідносин при підготовці та вирішенні конкретних справ у сфері прав людини [1, с. 5].

Забезпечення справедливості у розмежуванні компетенції між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення

підвідомчих їм цивільних справ є ознакою державної гарантії на справедливий суд.

Питанням підсудності зокрема, в цивільному судочинстві у своїх роботах приділяли увагу О. С. Гнездов, В. М. Кравчук, С. В. Оверчук, П. І. Радченко, М. Й. Штефан, Ю. В. Білоусов, Г. Л. Осокіна та інші [2].

Разом із цим вважаємо, що поза увагою залишаються особливості застосування окремих правил виключної підсудності.

Так, статтею 114 Цивільного процесуального кодексу України визначено перелік позовів, для яких встановлена виключна підсудність. Зазначений перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Виключна підсудність – це один із видів територіальної підсудності. За правилами виключної підсудності пред'явлення позову у випадках вста-

новлених статтею 114 Цивільного процесуального кодексу України не допускає застосування положень інших видів територіальної підсудності. У випадку конкуренції правил підсудності, наприклад, при об'єднанні позовів, один із яких підпадає під дію виключної підсудності, повинні застосовуватися правила саме виключної підсудності.

У цій статті ми пропонуємо аналіз пункту 1 статті 114 Цивільного процесуального кодексу України.

За змістом статті 114 Цивільного процесуального кодексу України за правилами виключної підсудності подаються позови, що виникають з приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Саме поняття «позови, що виникають з приводу нерухомого майна» і викликає неоднозначність у правозастосуванні.

Зокрема, у своєму узагальненні судової практики розгляду судами цивільних справ за апеляційними скаргами на ухвали судів першої інстанції про відкриття провадження; відмову у відкритті провадження; повернення заяви позивачеві та передачі справ з одного суду до іншого (статті 115, 116, 121, 122 ЦПК України) від 1 серпня 2011 року Апеляційний суд міста Києва дійшов висновку про те, що «позови, що виникають з приводу нерухомого майна» є більш широким, ніж поняття «позови, де предметом спору є нерухоме майно», а тому правило даної норми розповсюджується і на позови щодо будь-яких вимог, пов'язаних з правом особи на нерухоме майно та речових (немайнових) прав на власне чи чуже нерухоме майно [3].

Схожою позицією можна визнати і висловлену у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» позицію. Так, відповідно до пункту 42 зазначеної постанови за правилами виключної підсудності мають подаватися, наприклад, про визнання правочину з нерухомістю недійсним; стягнення орендної плати, якщо спір виник з приводу нерухомого майна; про усунення від права на спадкування та визначення додаткового строку для прийняття спадщини [4].

Відповідно до статті 1221 Цивільного кодексу України, місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, і лише якщо воно не відомо, – місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна.

Відтак, прийняття спадщини пов'язується в першу чергу з останнім місцем проживання спадкодавця, а не за місцем знаходження спадкової маси.

Крім того, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Прийняття спадщини або відмова від її прийняття можуть мати місце лише щодо всього спадкового майна. Імператив даної норми полягає в недопущенні часткового прийняття спадщини та відмови від спадкування майна зокрема, обтяжено-

го боргами. Спадкоємець позбавлений можливості прийняти лише частину спадщини, а від іншої відмовитись. У випадку прийняття спадкоємцем частини спадкового майна, вважається, що ним прийнято спадщину в повному обсязі. Так само, у випадку відмови від частини спадщини вважається, що спадкоємець відмовився від усієї спадщини. Водночас серед прав, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини, взагалі можуть бути відсутні права щодо нерухомого майна.

Прийняття спадщини пов'язується з волевиявленням спадкоємця щодо спадкування, і жодним чином не пов'язується зі складом спадкової маси. Право на прийняття спадщини є диспозитивним правом спадкоємця. Реалізація спадкоємцем свого права на спадщину залежить виключно від його волі. Іншими словами, ніхто не може бути примушений до прийняття спадщини або відмови від її прийняття. Прийняття або відмова від прийняття спадщини є одностороннім правочином, а відтак для його вчинення необхідним є додержання загальних вимог, встановлених статтею 203 Цивільного кодексу України.

Відповідно до статті 1270 Цивільного кодексу України, для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. У випадку звернення спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини йому роз'яснюється його право на отримання письмової згоди на це від спадкоємців, які вже прийняли спадщину.

Прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для її прийняття без звернення до суду с позовом про надання додаткового строку на прийняття спадщини, допускається лише за умови надання згоди усіма без винятку спадкоємцями, які вже прийняли спадщину.

І лише у випадку, якщо спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини не отримав такої згоди на її прийняття від спадкоємців, які вже прийняли спадщину, має право на подання позовної заяви до суду загальної юрисдикції для отримання додаткового строку на подання заяви про прийняття спадщини. При цьому спір виникає між спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, але має намір прийняти спадщину, та спадкоємцями, які прийняли спадщину, але не погоджуються, і тим, щоб спадщину прийняв ще один спадкоємець. Наслідком прийняття спадщини ще одним спадкоємцем стане перерозподіл спадщини з урахуванням ще одного спадкоємця. Те, що дана справа має розглядатися в порядку позовного провадження, не викликає жодних заперечень. Разом із цим виникає питання щодо правильного визначення підсудності для цієї категорії справ.

Якщо проаналізувати зміст статей 107-117 Цивільного процесуального кодексу України, можна дійти наступних висновків.

Відповідно до правил загальної підсудності, позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку

місцем її проживання або за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її перебування.

Що стосується правил альтернативної підсудності, слід зазначити, що передбачені в ній випадки подання позову за вибором позивача, зокрема про стягнення аліментів, про визнання батьківства відповідно, позови, що виникають з трудових правовідносин, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача; про розірвання шлюбу можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача також у разі, якщо на його утриманні є малолітні або неповнолітні діти або якщо він не може за станом здоров'я чи за інших поважних причин виїхати до місця проживання відповідача. За домовленістю подружжя справа може розглядатися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них; про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, завданої внаслідок скоєння злочину, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача, або за місцем завдання шкоди; позови, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача; позови про захист прав споживачів можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору; позови про відшкодування шкоди, завданої майну фізичних або юридичних осіб, можуть пред'являтися також за місцем завдання шкоди; позови, що виникають з діяльності філії або представництва юридичної особи, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням; позови, що виникають з договорів, у яких зазначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів; позови до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме, пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійного його заняття (роботи); позови до відповідача, який не має в Україні місця проживання чи перебування, можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна або за останнім відомим зареєстрованим місцем його проживання чи перебування в Україні; позови про відшкодування збитків, завданих зіткненням суден, а також про стягнення сум винагороди за рятування на морі, можуть пред'являтися також за місцезнаходженням судна відповідача або порту реєстрації судна; позови до стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса, можуть пред'являтися також за місцем його виконання; позови Міністер-

ства юстиції України на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в інтересах і за довіреністю позивача, який не має в Україні зареєстрованого місця проживання чи перебування, можуть також пред'являтися за місцезнаходженням міністерства або його територіальних органів не можуть бути застосовано при виборі підсудності до вимог, що пов'язані з наданням додаткового строку для прийняття спадщини.

Ми також не можемо погодитися з тим, що до цієї категорії справ має бути застосована виключна підсудність.

Як вже зазначалося, позов про надання додаткового строку для прийняття спадщини може бути поданий лише за умови ненадання згоди на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для її прийняття. Відтак спір виникає не з приводу складу спадщини, а виключно щодо можливості реалізації права спадкоємця на прийняття спадщини.

При цьому слід зазначити, що питання визнання права на частку в спадщині не входить до предмету цього позову.

Відповідно до статті 214 Цивільного процесуального кодексу України, під час ухвалення рішення суд вирішує, зокрема, такі питання: чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; чи слід позов задовольнити або в позові відмовити. При виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 355 ЦПК.

Судова форма захисту не визнаного нотаріусом права на прийняття спадщини у зв'язку з пропуском шестимісячного строку на її прийняття має місце лише в межах вирішення судом питання щодо визнання спадкоємця таким, що пропустив строк із поважних причин та надання додаткового строку для прийняття ним спадщини. Вирішуючи питання про надання додаткового строку для прийняття спадщини, судами не можуть одночасно вирішуватися вимоги щодо визнання права власності на частку в спадщині. Оформлення права на спадщину відповідно до глави 89 ЦК здійснюється нотаріусом за місцем відкриття спадщини. Відтак, вирішуючи питання про надання спадкоємцю додаткового строку на прийняття спадщини суд роз'яснює позивачу його право звернутися до нотаріуса для прийняття та оформлення права на спадщину.

Враховуючи викладене, вважаємо, що статтю 110 Цивільного процесуального кодексу слід доповнити пунктом 13 наступного змісту: «13. Позов про

надання додаткового строку для прийняття спадщини можуть пред'являтися також за місцем відкриття спадщини.»

Водночас, на сьогоднішній день, позови про надання додаткового строку на прийняття спадщини

мають подаватися за правилами загальної підсудності, а саме за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання або за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її перебування спадкоємців, які прийняли спадщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Разік В., Сорочкін О., Бурий А. Відповідність законодавства України статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, рапорт з моніторингу / В. Разік, О. Сорочкін, А. Бурий, громадський фонд прав людини «ПРАВО І ДЕМОКРАТІЯ» – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fond.lviv.ua/wp-content/biblioteka/analize6ECHR-LDF_2003.pdf. – С. 5, 156 с.

2. Осокіна Г. Л. Подведомственность и подсудность дел гражданского судопроизводства : учебное пособие. – Томск, 2005. – 356 с.; Оверчук С. В. Проблеми визначення поняття підсудності // Держава і право. – К., 2006. – Вип. 14: Юридичні і політичні науки. – С. 334–334; Гнездов О. В. Спеціальна і персональна підсудність цивільних справ // Право України. – 2005. – № 11. – С. 73–74; Кравчук В. М. Стратегія і тактика цивільного процесу : практичний посібник. – К. : Атіка, 2002. – 352 с.; Радченко П. І. Цивільна юрисдикція як наукова проблема // Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні. – Х., 2006. – С. 290–293; Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : підручник. – К. : Ін Юре, 2005. – 456 с.

3. Узагальнення судової практики розгляду судами цивільних справ за апеляційними скаргами на ухвали судів першої інстанції про відкриття провадження; відмову у відкритті провадження; повернення заяви позивачеві та передачі справ з одного суду до іншого (ст.ст. 115, 116, 121, 122 ЦПК України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>.

4. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>.